

EXPATRIACIÓ MILITAR I MERCENARIS ALS EXÈRCITS DE FELIP IV

Manel Güell

En principi, per expatriació militar hem d'entendre la sola realitat d'un col·lectiu d'homes, professionals o no, que lluita fora de la seva terra. Aquesta realitat, però, té dos vessants, el voluntari i el forçat. Pel limitat nombre de pàgines que permet una comunicació només podem exposar (i amb prou feines) el primer vessant, el del mercenari; el segon queda per a una propera ocasió.

Uns antecedents tan llunyans com es vulgui

De la figura del soldat mercenari, que lluita en terres estranyes sense cap altre ideal que el mogui que el sou pagat per un sobirà estranger, se n'ha fet un tòpic cronològicament enquadrat en els segles de l'època moderna, tanmateix, de mercenaris n'hi ha hagut sempre, probablement des que va aparèixer el fenomen de la guerra. El s. III adC. Ànibal Barca va comptar amb bases i amb foners mallorquins per a la seva campanya sobre Roma, a la segona Guerra Púnica. Els romans llogaven cavalleria numida i tenien guàrdia de corps germànica. Els primers monarques castellans van conquerir Toledo amb ajut de cavallers borgonyons, i, a Catalunya, Tarragona era ocupada per guerrers normands. A la Baixa Edat Mitjana, què no dir dels Almogàvers, soldats catalans llogats per Frederic de Sicília per lluitar a Atenes i Neopàtria? Encara que l'exemple més paradigmàtic sigui el de les *Companyies Blanques* de Bertran du Guesclin. Aquest cabdill arreplegà la soldadesca francesa desvagada després de la fi de la guerra dels Cent Anys, i, pagada per Pere III el Cerimoniós, la conduí a la península i l'abocà sobre Pere I de Castella. Allò va decidir aquella etapa de la guerra.

El mercat de mercenaris arran de la Revolució Militar

Un dels punts que va caracteritzar la Revolució Militar va ser l'augment vertiginós del nombre de soldats en els exèrcits. Els setges i la necessitat de mantenir guarnicions a les fortificacions passaven a un primer pla, i no les batalles en camp obert, i això requeria homes, molts homes. Durant el s. XVII entre 10 i 20 milions d'europaus es van fer soldats

professionals¹. Aviat, la contínua demanda de soldats va superar la capacitat de mobilització habitual dels territoris que ensenyorien els monarques, i la contractació de tropes mercenàries va esdevenir quelcom normal en les hosts de tots els sobirans europeus. Els exèrcits van adquirir un caràcter tan plurinacional que és fàcil comprendre per què bona part de la terminologia militar és molt semblant en totes les llengües europees². G. Parker calcula que als inicis de la dècada dels trenta del s. XVII hi podia haver uns 300 empresaris militars (assentistes) reclutant tropes, només a Alemanya³.

Súbdits expatriats *versus* mercenaris

Tanmateix, val la pena fer un incís important. El concepte d'expatriació militar no té perquè identificar-se forçosament amb el de mercenaris. En principi es tracta de tropes que lluiten fora del seu país, però no vol dir que no ho fessin manades pel seu propi sobirà. A l'època moderna es va donar una concentració de sobirania de països en mans d'un grapat de dinasties que va provocar que un sobirà pogués aixecar súbdits d'un territori o d'un altre. Nacions diferents lluitant per un mateix sobirà. Com l'heterogeni exèrcit dels Aquemènides contra Alexandre el Gran, resisteix la comparació, tot i el pas del temps, amb els exèrcits de Lluís XIV (borgonyons, llenguadocians, bretons, gascons, suïssos, etc.) o de Felip IV (castellans, gallecs, catalans, valencians, basconavarresos, aragonesos, balears, napolitans, milanesos, valons, portuguesos, etc.). A l'Imperi Romanogermànic podríem veure els mateixos casos estrafolaris, constatables encara a la I Guerra Mundial.

Aquí parlem, tanmateix, de soldats d'altres països llogats a pes de moneda per un sobirà estrany. Així, tenim, per citar uns pocs exemples que el 20% de les tropes franceses de mitjans s. XVI estaven compostes de mercenaris suïssos i alemanys, o que les tropes neerlandeses i sueques comptaven amb brigades franceses, angleses, alemanyes i escoceses. La meitat de l'exèrcit rus durant la guerra d'Smolensk, es constituïa de mercenaris contractats, etc⁴. La Junta de Braços revolucionària de 1640, admetia el 13 de setembre que per a la defensa de la nació catalana precisava de mercenaris. Ells en deien « auxiliars », « y que's tracta de quins auxiliars nos avem de valer, pus sempre los exèrcits grans se componen de moltas nacions y sens ellas venen a tenir molt poc manco valor, y és menester guanyar temps, pus los auxiliars sempre són fora y de lluny »⁵.

No es tractava d'aplegar-se sota el mantell d'una sobirania, d'una jurisdicció o d'una idea, ni tant sols es pot afirmar que d'una religió. El denominador comú era laprecarietat de recursos, la difícil supervivència en l'entorn laboral d'origen, i, l'esperó, la fam. Eren les nacions més deprimides econòmicament les que constituïen autèntiques canteres de soldats mercenaris: irlandesos, croates, escocesos, corsos, etc⁶. No trobarem masses de mercenaris

1. PARKER, GEOFFREY: *La Revolución Militar. Las innovaciones militares y el apogeo de occidente*. Barcelona: Crítica, 1990, p. 47. ADAMS, SIMON: «Tactics or Politics? "The Military Revolution", and the Habsburg Hegemony, 1525-1648», dins: LYNN, JOHN (ed.): *Toole of War. Instruments, Ideas, and Institutions of Warfare, 1445-1871*. University of Illinois Press, 1990, 28-52, p. 29. LYNN, JOHN: «The Pattern of Army Growth, 1445-1945», dins: LYNN, JOHN (ed.): *Toole of War. Instruments, Ideas, and Institutions of Warfare, 1445-1871*. University of Illinois Press, 1990, 1-27, p. 6-10, etc. L'exemple de França és prou gràfic, a CORVISIER, ANDRÉ: «Problemes du recrutement des armes du XIVè au XVIIIè siècles». Comunicació mecanoscrita presentada a *Gli Aspetti Economici della guerra in Europa, sec. XIV/XVIII*. Instituto Internazionale di Storia Economica Francesco Datini, Prato, 1984, f. 4-5; el dels Àustries hispans està molt ben resumit a PARKER, GEOFFREY: *El ejército de Flandes y el Camino Español*. Madrid: Alianza Universidad, 1986 (Cambridge, 1972), p. 40-41. Aquest mateix autor assenyalava unes fases concretes de creixement militar al s. XVI (1530 i 1580), a: PARKER, GEOFFREY: «La "Revolución Militar, 1560-1660" ¿un mito?». *España y los Países Bajos, 1559-1659*. Madrid: Rialp, 1986 (Chicago, 1976), 115-143, p. 135.

2. WUJN, DR. J.W.: «Las Fuerzas Armadas y la guerra (1610-1648)», dins: J.P.COOPER (dir.): *Historia del Mundo Moderno*. IV. Barcelona: Cambridge University Press, Ramon Sopena, S.A., 1974, 139-156, p. 143.

3. G. PARKER: «La "Revolución...», p. 136.

4. G. PARKER: *El ejército de Flandes...*, p. 65; G.PARKER: *La Revolución Militar...*, p. 63 i 76. J.W. Wujn, afegeix les valones. J.W.WUJN: «Las Fuerzas Armadas...», p.140.

5. *Les Corts Generals de Pau Claris*. Edició del text, intr. i not. P. Basili de Rubí, Barcelona: Fundació Salvador Vives Casajuana, 1976, p. 131-132.

6. Parker ens proporciona un mapa d'Europa on ressalta les zones d'on procedien la major part dels soldats mercenaris: Anglaterra, Irlanda, Escòcia, la part nord d'Alemanya i de França, i les regions atlàntiques franceses i espanyoles, el sud d'Itàlia i les illes, i els balcans no otomans. PARKER, GEOFFREY Y ÀNGELA: *Los soldados europeos entre 1550 y 1650*. Madrid: Akal, 1991 (Cambridge, 1977), p. 23.

catalans, si no és algún cas aïllat i amb xifres ridícules. És cert que, per exemple, les tropes espanyoles destacades a Flandes havien proporcionat soldats ocasionalment als anglesos, a mitjans s. XVI (el famós Julián Romero i un miler de mercenaris que van lluitar en l'ocupació d'Escòcia entre 1545 i 1551), i també un segle més tard, vers 1644, quan un petit contingent s'integrava en les reduïdes però victorioses tropes del marquès de Montrose, també contra Escòcia⁷. Però aquesta sembla ser una excepció de caire polític; el gruix dels mercenaris provenia de nacions «filles de la misèria».

Els escocesos havien lluitat a Escandinàvia, en el segle XVI i a Alemanya en els exèrcits danesos, suecs i russos, segle XVII⁸. Parker destaca que molts membres de la família Lesli, del comtat d'Aberdeen, hi van combatre, i nosaltres hem trobat notícies de Leslis a sou dels suecs i, al mateix temps, de l'Imperi, vers 1637⁹. També en constatem algun regiment integrat a l'exèrcit francès que operava a Flandes. L'octubre de 1637, el baró d'Hébron era el mestre de camp del regiment escocès que prengué Damvilliers per als francesos. Hébron, havia succeït en el càrrec al seu oncle, el difunt coronel Hébron. A Damvilliers va rebre una ferida de mosquet durant l'assalt¹⁰.

Els Irlandesos eren, igualment, mercenaris força emblemàtics. Els anys centrals del s. XVII, 25.000 van combatre als exèrcits francesos¹¹; abans, almenys un regiment, havia servit Felip IV. El cas dels irlandesos resulta curiós. L'enemic sempitern era Anglaterra, i quan aquesta va esclafar la revolta d'O'Neill de principis del s. XVII, molts van passar a servir els monarques espanyols, enemics d'Anglaterra, però també els francesos, ja que aquests ajudaven els escocesos contra Anglaterra¹². Això no treu que a principis de 1640, els anglesos aixequessin gent a Irlanda per ajudar a esclafar la revolta escocesa¹³.

Els mercenaris també podien ser instrument de canvi en alguna avinentesa diplomàtica. A mitjans desembre de 1638 corria la brama que els francesos disposaven de 50.000 turcs de cara a iniciar la campanya de l'any següent. En ocasió de la revolta escocesa, i ateses les bones relacions (puntuals) entre els Stuart anglesos i els Habsburg castellans (es pensava en enllaçar matrimonialment les dinasties), els espanyols van enviar-li, en ajut, 2.000 veterans anglesos dels que lluitaven a Flandes, a més de 150 caps espanyols experimentats «para que le pudiesen gobernar y disponer su ejército»¹⁴.

7. G. PARKER: *La Revolución Militar...*, p. 78-79.

8. G. PARKER: *La Revolución Militar...*, p. 76-77.

9. Alexander Leslie (1580-1661), comte de Leven, va servir de molt jove a Gustau Adolf de Suècia, arribant a ser comandant general del seu exèrcit. Més tard intervingué a la guerra anglesa contra Carles I, essent nomenat generalíssim de tots els exèrcits de mar i terra anglesos (*Enciclopedia Universal Ilustrada Europeo-Americana*. Madrid: Espasa-Calpe, Barcelona, Bilbao, *s/d.*, v. XXX, p. 187). A les memòries, Duquede Estrada feia intervenir un coronel Lesle, irlandès, en la conjura i assassinat de Wallenstein, el 26 de febrer de 1634 (*Memorias de D. Diego Duque de Estrada*. dins: *Autobiografías de soldados (siglo XVII)*. Ed. José M^o de Cossio. Madrid: Atlas, 1956, col. de Biblioteca de Autores Españoles, t. XC, p. 424). A mitjans juliol de 1636 el coronel «Lesles» (Lesli), mercenari escocès, era enviat per l'Emperador a interceptar el *landgrave* d'Hessen que pretenia socorrer la fortalesa d'Oderam, assetjada pels imperials (*Cartas de algunos PP. de la Compañía de Jesús sobre los sucesos de la monarquía entre los años de 1634 y 1648*. I vol., dins: *Memorial Histórico Español*, tom XIII, Madrid, 1861, p. 451). La *Gazette* francesa, seguia les passes d'un general Leslie (pot ser el comte de Leven?) que els primers dies de 1637 avançava per Brunswick i prenia Northheim, uns dies més tard, era a Oppenbourg amb 12.000 homes allà va mantenir a ratlla alguns generals de l'imperi (*Gazette...*, 1637, núm. 20, p. 83, núm. 28, p. 114-116, núm. 64, p. 257, etc.). Finalment, tenim un Walter Leslie, comte de Lesen, que conduïa l'exèrcit catòlic de Flandes de tornada a Alemanya per passar-hi l'hivern, segons constatava Estebanillo González el novembre de 1639 (*La vida y hechos de Estebanillo Gonzalez*. II, Madrid: Càtedra, 1990, p. 113, n. 47). Un regiment sencer d'escocesos es movia en ple cor d'Alemanya vers 1641, detectat pels francesos (*Gazette...*, 1641, núm. 70, p. 356).

10. *Gazette...*, 1637, núm. 172, p. 700. Dec molt, per a la consulta d'aquesta font, a l'amabilitat i atenció de la professora Núria Sales, que va tenir l'encert d'assenyalar-me-la. Jo he obtingut la versió microfilmada de la Biblioteca Nacional de París (Sig. 4° Lc2 1). Agrupa, les gazetes numerades, per anys, i la referència completa és: *Gazette. Recueil de toutes les gazettes nouvelles ordinaires & Extraordinaires & Autres Relations...* (Any) (...) *Par Theopraste Ronaudot, conseiller et medecin ordinaire de sa majesté (...), Maître et Intendant Général des Bureaux d'Adresse de France*. París, (Any de publicació).

11. G. PARKER: *La Revolución Militar...*, p. 76.

12. El rei anglès, per la seva banda, donava llicència als seus súbdits perquè militessin amb el príncep palatí contra el rei espanyol. *Gazette...*, núm. 34, f. 139.

13. *Cartas de algunos PP. de la compañía de Jesús...*, III, p. 404.

14. *Cartas de algunos Padres de la Compañía de Jesús...*, III, p. 121 i 187.

Els exèrcits dels Habsburg

Els exemples que podríem continuar posant per a l'època moderna serien molts més, i no podem aspirar a concentrar-los en les poques pàgines on volem exposar el tema, per això ens centrarem principalment en analitzar els mercenaris de l'exèrcit de Felip IV¹⁵.

G. Parker ha estat dels qui més ha treballat la història militar dels Àustries, i alaba el sistema d'exportació militar dels Habsburg, que enviava a Flandes itàlics i hispànics, i ala península, alemanys, valons i irlandesos. Quan el 1573, el duc d'Alba va traslladar-se a Flandes per aplacar la revolta, del seu exèrcit de 57.500 infants, només 7.900 (un 13%) eren espanyols¹⁶, la resta, pertanyien a quatre «nacions» diferents: italians, borgonyons, alemanys i britànics¹⁷. Calcula que al voltant d'un 25% havien estat exportats (realitzat l'aprenentatge de soldat a Castella o a Itàlia), i el 50% reclutats fora del territori on lluitaven¹⁸. També en el s. XVII, en esclatar la guerra amb França, es va repetir el fenomen: «a los visosños españoles metieron en presidios, sacaron cuatro mil veteranos, y con los diez mil alemanes, envió el socorro a Francia el Sr. Infante, catorce mil hombres». El gener de 1639, s'importaven 4.000 valons per a la guerra que es preveia a la primavera i, al mateix temps, s'exportaven 4.000 espanyols a Flandes¹⁹. Els francesos s'exclamaven que entre els 25 presoners fets per la guarnició de Sant Quintí el març de 1637, només deu eren «*españols naturels*». L'octubre següent, de la rendida fortalesa espanyola de Capella, en va sortir una guarnició vençuda d'entre 700 i 800 homes agrupats en: 1 companyia d'alemanys, 2 d'espanyoles, 2 italianes, 2 valones i 1 de borgonyons²⁰.

En el següent quadre, resumim l'exèrcit de Flandes, l'any 1637, nacionalitat, nombre de terços, nombre de soldats i percentatge sobre el total:

Alemanys	5		4.107	28'27 %
Valons	4		3.472	23'90 %
Espanyols	3		3.280	22'58 %
Borgonyons	2		1.282	8'82 %
Irlandesos	2		1.182	8'13 %
Lorenesos	1		400	2'75 %
Anglesos	1	Infanteria + 800 cavalls		5'50 %
TOTAL	18		14.523	100'00 %

15. Cal advertir que la present comunicació no preten altra cosa que assenyalar i incidir en el fenomen dels soldats a sou en els exèrcits dels Habsburg i que el grapat de dades i notícies que apleguem poden ser superades a bastament i amb facilitat a base de bibliografia europea especialitzada. Una compilació amb aquestes referències, sí que podria bastir una veritable monografia sobre el tema, ja que la producció bibliogràfica ha d'haver estat important, des de les primeres obres amb cara i ulls, del segle passat (per exemple: BAZY, JEAN PIERRE-ANTOINE: *État militaire de la monarchie espagnole sous le regne de Philippe IV. Les mercenaires au XVIIè siècle*. Poitiers, 1864), fins a les més recents (p.e.: STRADLING, R.A.: *The Spanish monarchy and Irish mercenaries. The World Geese in Spain 1618-68*. Dublin: Irish Academic Press, 1994), etc.

16. A G. PARKER: *El ejército de Flandes...*, p. 62 i 67, inclou un esquema on es veu que els efectius hispanos a penes arribaven als 10.000 homes, als quals s'afegien poc menys de 30.000 tropes no espanyoles i altres tantes d'alemanyes (p. 62). També PUELL DE LA VILLA, FERNANDO: *El soldado desconocido. De la leva a la "mili" (1700-1912)*. Madrid: Biblioteca Nueva, 1996, p.81.

17. Cal prevenir el lector sobre el concepte de «nació» que té G. Parker. Ja hem vist com en un mateix sac pot haver inclòs, a més dels castellans, a: catalans, valencians, aragonesos, gallecs, bascs, mallorquins, etc. Dins dels italians (Llombardia, Nàpols, Sicília, Mòdena, Milà) o dels alemanys (Alsàcia, Baviera, Hesse, Palatinat, Saxònia, etc.), la multiplicitat pot ser tan tremenda que probablement podríem multiplicar aquestes 4 «nacions», per 4 o per 5...

18. G. PARKER: *La Revolución Militar...*, p. 76.

19. *Cartas de algunos PP. de la Compañía de Jesús...*, I, p. 502; i, III, p. 126 i 169.

20. *Gazette...*, 1637, núm. 38, p. 136 i núm. 153, p. 617.

Font: «Liste des troupes Espagnoles qui sont en garnison aux pais bas» (*Gazette...*, 1637, núm. 134, p. 543-544).

A l'exèrcit reial de la península que aquell mateix any va assetjar Leucata, s'incorporaven valons, italians i portuguesos. El P. Vicente, capellà major, testimoniava amb esgarriansa que, al camp de batalla, tot just després de l'assalt enemic «era un juicio de Dios oír invocar todas las imagenes devotas de Europa, ya en francés, ya enespañol, ya en italiano, en flamenco y portugués, pidiendo juntamente confesión...»²¹. L'exèrcit enviat a Salses (1639), també era d'allò més cosmopolita. Va ser molt gràfic Tomàs Reig, metge perpinyanès que ens ha deixat el seu testimoni al queixar-se de: «curar de tanto soldado enfermo de diferentes naciones, modeneses, alemanes, irlandeses y valones, q(ue) solo el averles de entender era sumo trabajo...»²². Efectivament, a l'organigrama d'aquell exèrcit s'havia de baixar fins als mestres de camp dels terços per trobar-hi hispans²³, i només 7 dels 25 terços eren comandats per castellans (i se suposa que era tropa castellana), i 11 eren peninsulars (catalans, aragonesos i valencians). De fet, en l'estricta exèrcit reial (castellans i estrangers), la meitat eren terços mercenaris (6 de 13)²⁴. Vegem-ho esquemàticament:

Provincials (catalans)	9	13.000	43'60 %
Castellans	7	8.800	29'53 %
Italians	4	3.900	13'08 %
Peninsulars (valencians i aragonesos)	2	2.000	6'71 %
Valons	1	1.500	5'03 %
Irlandesos	1	600	2'01 %
TOTALS	24	29.800	100'00 %

Font: Crònica de Miquel Parets. Memorial Histórico Español, vol. XX, 1888, p. 140-142.

Els mercenaris més carismàtics dels Habsburg

Els itàlics

Felip IV procurava reclutar homes en els seus regnes itàlics de Milà, Nàpols, Sicília i Sardenya, però també en els satèl·lits, Gènova, Florència, Mòdena i la Llombardia. No es pot parlar tant de mercenaris com d'exportació militar. Parker ja ens ha explicat com la península italiana era l'acadèmia d'entrenament de les tropes dels Àustries hispans. D'allí en sortien terços veterans, i, per tant, quasi sempre s'exportaven, a Flandes. A Catalunya en començaren a portar massivament a partir de 1633.

Els més brillants generals de Felip IV eren itàlics: els Spínola i els Doria (de Gènova), els Caracciolo (marquès de Torrecuso i duc de Sant Jordi), els Tutavila, els Brancaccio, el marquès de Mortara (d'ascendència espanyola, però italià de naixement), Geri de la Rena, Leonardo Molas, Toralto, el duc de Nocera, etc. La confiança que Felip IV tenia en els militars itàlics era gran. Per radicalitzar la campanya militar oberta en el front de Guipúscoa

21. *Cartas de algunos PP. de la Compañía de Jesús...*, II, p. 251.

22. *Instància impresa en paper timbrat de 1641. Arxiu de la Corona d'Aragó (=ACA), secció Consell Suprem d'Aragó (=CA.), lligall 506.*

23. *El generalíssim era Felip d'Spinola, marquès dels Balbases, assistit per Geri de la Rena, governador de Perpinyà i per Carles de Caracciolo, marquès de Torrecuso. Per sota, hi eren tres tinentes generals, Antonio Gandolfo (fortificacions), el duc de Sant Jordi (cavalleria), i el marquès de Toralto (artilleria). Tots eren itàlics, i per sota d'ells estaven els mestres de camp.*

24. *Melo ens ho confirma quan diu que «Contenia el campo católico, de más de los tercios españoles, algunos regimientos de naciones extranjeras, venidas de Nápoles, Módena e irlandia...».* MELO, FRANCISCO MANUEL DE: *Historia de los movimientos, separación y guerra de Cataluña en tiempo de Felipe IV.* Càdis: Universidad, 1990 (facsimil de l'edició de Barcelona, 1842), p. 20.

(1636), es va substituir el virrei, marquès de Valparaíso, per un napolità, el marquès de Nocera, i, àdhuc, s'havia pensat en un sicilià per lloctinent seu de la cavalleria (Paulo Dentici). Per a la campanya de Leucata (1637), també es va pensar en un altra napolità (milanès, segons altres fonts), el comte Joan de Zerbellone, assistit per una constel·lació d'italomilitars, que aviat sonarien força durant la campanya per la recuperació de Salses (1639-1640) i la guerra dels Segadors, ja que nodririen l'estat major castellà (Mortara, Molas, La Rena, Toralto, etc.).

Els recels i la desconfiança, van minar considerablement aquesta política. Madrid no se'n podia estar de no emprar-los en els principals fronts bèl·lics, però arribà a penedir-se'n més d'un cop. Els PP. jesuïtes comentaven sobre el comandament de l'exèrcit de Guipúscoa «*Hoy se ha reparado que es mucho que tengan dos italianos el manejo de la paz y guerra en frontera tan principal...*»²⁵. Leucata va representar, amb tot, el glop més amarg. El plena campanya d'escarnis pel fracàs de l'acció, Cervellón va ser cridat a Madrid. Era fàcil suposar que allí seria processat i condemnat²⁶. Cervellón s'hi va negar. Va al·legar malaltia, i nosaltres suposem que Madrid tremolaria. Sota el comandament d'aquest general hi havia milers de soldats professionals, i l'estat major estava compost d'italics companys d'armes i d'una oficialitat heterogènia de voluptuosa fidelitat. L'exèrcit reial era en una cruïlla explosiva: davant de l'exèrcit enemic i acampat en un país, Catalunya, que tampoc li tenia gaires simpaties. Madrid no va voler provar què passaria si es produïa un trencament obert amb Cervellón (si se l'arrestava)²⁷, va preferir esquivar la crisi i esperar que el problema, simplement, desapareixés²⁸. Després d'aquell afer, els comandaments s'alternaran més amb castellans (Joan de Garay serà el nou capità general del què quedava de l'exèrcit al nord el 1640, el marquès de Los Vélez el generalíssim del què entrava pel sud arrasant-ho tot, el marquès d'Hinojosa el virrei interí fins a 1643, etc.)²⁹. L'any 1642, Felip IV els imposà al marquès de Pobar (Lluís d'Aragó, duc de Cardona, fill de l'anterior virrei) com a generalíssim, i aquest lobby d'italomilitars se l'espolsarien de sobre de mala manera, traint-lo passivament i deixant-lo a mans de l'enemic per què el fes xixines prop de Vilafranca en la seva primera acció militar³⁰.

Valons, borgonyons i lorenesos

Reclutats a la zona de Flandes sota domini espanyol, els regiments valons van integrar l'exèrcit dels dos Felips de la primera meitat de segle, tant a Flandes com a la península, des del s. XVI³¹, essent reduïts considerablement ja en temps de Carles II³². Felip V va crear, el

25. *Cartas de algunos PP de la Compañía de Jesús...*, vol. I.

26. Per menys fou processat Gonzalo Fernández de Còrdova, que no va poder prendre Casale el 1632; un any més tard, ho era Joan de Benavides, el responsable de la desfeta naval a Matanzas, executat després d'un llarg procés, el 1633. El 1638 seria degollat a Flandes el governador de la Capela, per haver rendit la plaça; el juny de 1639, seria escapat públicament a Perpinyà, després d'un procés fulminant, Nuñez de Bolduque, que havia lliurat Òpol als francesos havent-los resistit únicament unes hores, etc.

27. Si l'exèrcit hagués fet costat a Zerbellone, no hi hauria hagut ningú capaç de treure'l dels Pirineus. El general napolità era un expert en la guerra de posicions, i ho havia demostrat a l'enclau de la Valtelina, d'on no l'havien pogut treure ni grissons ni francesos. Els Pirineus i el nord d'un país sensible a les pressions de Madrid, podrien tornar a ser una altra «Valtelina».

28. Cervellón va «desaparèixer», efectivament (i amb ell tots els problemes de Felip IV), el 21 de febrer de 1638, mort d'una malaltia de la que cap cronista ni autoritat dona massa detalls. Només dos dies després, el comte de Santa Coloma, virrei interí de feia pocs dies, ho comunicava al rei. L'endemà (24 de febrer), Cardona escrivia a Madrid renunciant al càrrec de virrei. L'investigador suspicax no pot evitar considerar la pregunta que sura a l'ambient, atesa aquesta cronologia epistolar tan significativa com sospitosa: ¿Havia rebut Santa Coloma instruccions concretes per resoldre el problema Cervellón? ¿el seu nomenament de virrei va ser una recompensa? La hipòtesi i les referències documentals, que ometo per no inundar més del necessari aquesta pobre nota a peu de pàgina, les recullo totes a la tesina de llicenciatura que estic enllstin, GÜELL, MANEL: *La mobilització militar de Catalunya entre 1628-1638*.

29. Aquesta reducció de comandaments italics no significava pas la seva desaparició. L'assistent militar de Vélez era el marquès de Torrecuso, italià, el fill del qual (duc de Sant Jordi) comandava el gruix de la cavalleria. Després de la destitució de Vélez (1641), el nou virrei serà Frederic Colona, príncep de Butero, un altre italià. També estava el duc de Nocera, que entrà en el conflicte en socors del primer setge de Tarragona (1641).

30. Ho explica amb detall LAFUENTE, MODESTO: *Historia General de España*. Barcelona: Montaner y Simón, 1879, p. 338b.

31. «Reestablecimiento de la infanteria walona», (1600) Biblioteca Nacional de Madrid, *Manuscritos*, llig. 2.346, núm. 19.

32. Com ho van ser de fet tots els regiments estrangers. Els 12 regiments valons que pagava Madrid van quedar reduïts a 3. F. PUELLI: *El soldado...*, p. 82.

1704, el regiment de les Reials Guàrdies Valones, que va fer de guàrdia de la Casa Reial, fins que fou dissolt, el 1818.

A Flandes, el 1637, eren quasi 3.500 i s'agrupaven en 4 terços comandats, respectivament, per Trambules, Wilerval, Bertel i Waselles.

Tenim notícies de tropes valones en sòl català, el setembre de 1633, quan el virrei Cardona es queixava que «*los valones hablan de irse y los napolitanos lo haran siempre que puedan...*»³³. No en tenim que integressin l'exèrcit que va posar setge (i fugir) a Leucata el 1637, però sabem que havien servit satisfactòriament en territori francès; ja els primers dies de 1638 algunes companyies de mosqueters valons van ser destinades al terç de Portugal que hi anava a sufocar les revoltes. Van passar per la Cort i van ser degudament complimentats pel rei i pel Comte-duc³⁴. El gener de 1639, n'arriben 4.000 a la península i el març, 2.000 més a A Corunya, i així els trobem en el setge de Salses i, després, allotjats a prop de Seret³⁵. Madrid mai no va deixar de reclutar-ne per enviar-los als diversos teatres bèl·lics. El 1640, una lleva d'un miler de valons havia estat encomanada a José de Sahavedra; potser seria la mateixa que, havent arribat a Cantàbria, va ser delmada per les malalties, aliades amb l'incompetència burocràtica de l'encara incipient màquina bèl·lica espanyola³⁶. Delmada o no, s'integrà a l'exèrcit amb el qual el marquès de Los Vélez envià Catalunya aquell any. Va ser mobilitzada a principis de setembre per reforçar la guarnició de Tortosa, ja que semblava ser una tropa tranquil·la que no causava gaires problemes en els allotjaments³⁷.

El cap dels valons, almenys dels de Catalunya, era Felip de Gante y Merode, baró de Molinghen, i sembla que gaudia d'una solvència envejable. Efectivament, a la batalla del Dia de Difunts (Salses), Molinghen va tenir un paper important, i, com a tal, el virrei Santa Coloma va escriure a Madrid elogiant la seva actuació³⁸. Més tard, el 1640, amb ocasió dels fets de Perpinyà (bombardeig, presa dels militars, arrestaments efectuats per Joan de Garay com a governador general interí dels comtats, etc.), Madrid va prendre testimoni a alguns caps militars per comprovar les acusacions del bisbe d'Elna. Un dels qui va donar el seu parer sobre els fets va ser Molinghen³⁹. Quan l'exèrcit reial s'estava desfent, després de Salses, i es trobava en una situació crítica, Balbases no va voler enviar a Madrid ningú més que Molinghen per explicar el mal moment que travessaven⁴⁰. Molinghen va quedar malferit a la batalla de Montjuïc (26 de gener de 1641)⁴¹, però poc abans ja s'havia pensat de recompensar-lo pels seus serveis amb una *encomienda*, que fou tramitada el maig de 1640⁴².

De borgonyons i lorenesos només en constatem a Flandes, en la relació de 1637. S'allotjaven a Bapaume i Breda, i els lorenesos a Luxemburg. Eren més de 1.500 tots plegats,

33. *Virrei Cardona al rei*, Barcelona-Madrid, 2/10/1633. Archivo General de Simancas (=AGS), Estado, llig. 2.653.

34. *Cartas de algunos PP. de la Compañía de Jesús...*, II, p. 283, n.1.

35. *Cartas de algunos PP. de la Compañía de Jesús...*, III, p. 126, 169, 177, 179 i 204; ALENTORN I BALLESTER, FRANCISC: *Els valencs pel carrer de l'amargura (La vila de Valls a través de la guerra de Separació) 1639-1660*. Valls, 1931, p. 20.

36. Per un malentès, la infanteria valona acabada d'arribar al port de Santander no va ser desembarcada i va romandre als vaixells 26 dies «*y muértose muchos soldados por no se haver desembarcado*». Les responsabilitats que es van demanar de l'accident es recullen en un informe del Consell de Cantàbria datat el 27 d'abril de 1640. AGS, Guerra y Marina, llig. 1.345. La lleva de Sahavedra es pot comprovar en el mateix arxiu, llig. 1.326.

37. F.M. DE MELO: *Historia de los movimientos...*, p. 117: «*sea portado en este Reyno (Aragó) con tanta quietud y conformidad que juzgando que tendran la misma oy e querido que entre (a Tortosa) esta (infanteria)...*». El marquès de Los Vélez als procuradors de Tortosa, Alcanyis-Tortosa, 6-09-1640. Arxiu Històric Comarcal de les Terres de l'Ebre (=AHCTE), Correspondència, núm. 22 (1640-1641).

38. La batalla del *Dia de Difunts* (1 de novembre de 1639) va ser en realitat l'acció militar per la qual l'exèrcit hispanocatalà va rebutjar el príncep Condé que acudia en ajut de l'assetjada Salses. Hi van morir més de 500 francesos i en van quedar ferits uns 700 o més (*Relació de la Entrada y exita del exercit Frances, en lo comtat de Rossello. Feta per un cochero testimoni de vista*. Barcelona, 1640; SAN RAIMUNDO, VICENTE DE: *Sucesos por dias de la guerra de Rossellon*. Barcelona, 1640 -BIBLIOTECA DE CATALUNYA, F. Bons., núms.6.128 i 6.126-, etc.). El principal mèrit va ser pel marquès de Torrecuso que va salvar la situació amb un acte heroic, però tot just després, Santa Coloma passa a elogiar Molinghen. Virrei comte de Santa Coloma *al Rei*, Salses-Madrid, 5-11-1639. ACA, C.A., llig. 284.

39. AGS, Estado Francia, A 1640, X-XII, f. 618.

40. «Instrucción al Varon de Molinghen de lo que habrá de representar a Su Magd. y al Sr. Conde Duque» (Montserrat, 3 de març de 1640). AGS, Estado España, llig. 2.664.

41. F.M. DE MELO: *Historia de los movimientos...*, p. 139.

42. AGS, Guerra y Marina, llig. 1.335.

i els comandaven Carolo Gualco, el comte de Saint Amour i el marquès de Warnebal. Als lorenesos, un tal Bronze.

Suïssos i alemanys

No sembla que, durant l'època que tractem, els suïssos formessin part del conjunt de mercenaris a sou de Felip IV. Potser caldria cercar-ne les raons en la situació del cantó grisó on estava la vall de la Valtelina.

Al contrari del que succeiria en els segles posteriors, en el XVII, els mercenaris suïssos semblaven llogar-se exclusivament a favor de França. Hem constatat l'existència d'almenys dues companyies de soldats suïssos militant amb els francesos vers 1637, i de lleves que feien prop de Gex (2.000 homes) per conduir-les cap a França, el juny de 1641. El setembre d'aquell any, un regiment de guardes suïssos intervenia en la presa de Cosni, ciutadella del Piemont que els francesos arrabassaren als espanyols. El març de 1642 el senyor de La Valeta marxava a Basilea amb 36.000 ducats a la butxaca per llogar 3.000 suïssos al servei de la república veneciana. El juny següent, en l'atac a Guisa, entre els efectius defensius francesos, el governador comte de Quinse disposava de 1.200 soldats i 200 cavalls lleugers suïssos. A la Guerra dels Segadors, intervingueren suïssos, almenys el juny de 1648, quan un batalló helvètic «*de los que militan por Francia...*» assaltava i prenia Tortosa⁴³.

Passa el mateix amb els alemanys, no els tenim documentats ni a Leucata ni a Salses, però a Flandes eren els més nombrosos, més de 4.000 agrupats en 5 terços que comandaven, respectivament, Agustí Spinola, Maternic, Cremel, Enrehé i el baró de Sebach. El 19 d'agost de 1637, assetjada Breda, valons i alemanys van protagonitzar una furiosa sortida contra les posicions holandeses, rebutjada amb prou feines (i gràcies a la intervenció dels soldats... anglesos!)⁴⁴.

A Itàlia, també els espanyols en tenien d'alemanys; l'estiu de 1639 el marquès de Leganés n'estaba tip de tapar les «*demasías*» que cometien arreu⁴⁵. Per altra banda, sabem que a la guerra de Salses (1639), els francesos disposaven d'un regiment de teutons a la guarnició de la fortalesa⁴⁶ i també en devien tenir per Flandes, ja que el setembre de 1637, la *Gazette* recull com, per assabentar Lluís XIII d'una victòria de Weimar sobre Johan de Wert, s'enviava a París un ajudant de camp alemany.

Fins on nosaltres hem pogut esbrinar, per veure alemanys a sou de Felip IV a la península, hem d'esperar fins a finals d'agost de 1664, al front d'Extremadura⁴⁷.

Irlandesos i anglesos

Els irlandesos són els mercenaris per antonomàsia. Per entendre la seva vinculació amb els monarques hispans, ens hem de remuntar a principis de la dissetena centúria, quan els principals caps de la revolta finisecular (l'anomenada «guerra dels quinze anys», 1595-1603) van optar per abandonar l'illa davant les pressions britàniques. Aquella revolta va tenir dos noms propis, els d'O'Neill i O'Donnell, concretament, el segon comte de Tyrone i tercer baró

43. 1637: Es tracta dels zuriquesos cavaller Schmid i major Grebel, que a principis de juny eren a Gex hostigant l'exèrcit que sortia del país dels grisons. *Gazette...* (1637), núm. 90, p. 362. De la lleva dels 2.000 suïssos en donaven notícia el 3 de juny de 1641 a la *Gazette* d'aquell any, així com també de la presa de Cosni (núm. 119, p. 681), i de la lleva de La Valeta (núm. 37 de 1642, p. 243). Guisa: *Gazette...*, 1642, núm. 75, p. 516. El batalló suís que assaltà Tortosa el 1648 l'assenyala Tió, F.M. DE MELO: *Historia de los movimientos...*, p. 323.

44. *Gazette...*, 1637, núm. 143, p. 577.

45. «*Leganés se disputó con los alemanes y con sus demasías, y se le iban...*». *Cartas de algunos PP. de la Compañía de Jesús...*, III, p. 312 i 317.

46. L'amic Josep Fortí, cronista de Salses, ens explicava l'origen d'aquest regiment d'alemanys a l'exèrcit francès. El príncep Condé, cap militar dels francesos, els reclutava per al seu gaudi sexual particular; tots havien de ser alts, rossos i amb ulls blaus. Quan els francesos deixaren la guarnició salsenca recent ocupada, sabien que Felip IV hi enviaria aviat un poderós exèrcit per a recuperar-la, i el comte d'Espanan, cap de la fortalesa, per assegurar-se què el gros de l'exèrcit acudiria en ajut seu, va elegir aquest regiment, ple d'amants de Condé, perquè sabia que li costaria abandonar-los a la seva sort en el tràngul d'un setge.

47. Biblioteca Nacional de Madrid (=BNM), secció Manuscritos, reg. 2.391, núm. 70 (PAZ, JULIAN: *Catálogo de «Temas de Varios»*. Madrid: Biblioteca Nacional, 1938, p. 256).

de Dungannon, Huc O'Neill (1540-1616), nebot de l'últim rei irlandès, Shane O'Neill, i, per altra banda, Huc Roe O'Donnell, comte de Tyrconell (†1602).

Els O'Donnell van ser els principals instigadors de la revolta, a la qual va unir-se més tard O'Neill, i junts van aplegar un petit exèrcit i van demanar ajut als espanyols⁴⁸. Aquests desembarcaren a l'illa i assistiren militarment els irlandesos, proporcionant unes quantes victòries inicials, fins que el 1603 van ser derrotats a Kinsale⁴⁹. D'ençà d'aquella desfeta i de la repressió de la revolta, molts irlandesos abandonaren l'illa i s'integraren en exèrcits europeus⁵⁰.

El segon comte de Tyrone ho féu el 1607, i morí a Roma el 1616. Fill seu devia ser Eugeni O'Neill, comte de Tyrone («el Tiron»), que entrà al servei de Felip IV, acompanyat de tot un terç d'irlandesos (a la documentació apareix també com Huc O'Neill, i, a voltes, amb el títol de Príncep d'Ultònia o d'Hivèrnia). Tyrone compartia el comandament del terç irlandès amb Huc O'Donnell, comte de Tir Chonnaill («Tirconel»), pot ser el fill d'Huc O'Donnell, anterior titular.

El terç irlandès tenia una antiguitat, el 1640, de 40 anys, dates que es corresponen, perfectament, amb tot allò exposat⁵¹. Des dels seus inicis, havia servit a Flandes, on ja hem vist que el 1637 servien més de 1.180 homes en dos terços allotjats a Valenciannes i Gravelinga. Pel que sembla, es composava de dissidents fidels a la causa dels clans revoltats, familiars i clients. Tota una companyia havia estat portada pels Maguir, el cap dels quals era cunyat d'Eugeni O'Neill⁵². Els principals oficials feia anys llargs que hi servien. De l'alferes John Ughan en deia Tyron que havia servit 16 anys, i, abans que ell «*su Padre y deudos, por ser de cassa principal...*»; i de Dermisci Carty «*ha servido catorce años y es cavallero calificado*»; el capità Richard Burlett servia de feia 7 anys; els O'Caghan servien oncle i nebot, de capità de cavalls (Daniel) i d'alferes (Richard), etc. El terç es renovava amb lleves periòdiques portades directament d'Irlanda, gràcies als preuats serveis d'homes com Dionís O'Donovan que ho feia des de 1635⁵³, i també als bons efectes de la diplomàcia espanyola a Londres⁵⁴.

Quan esclatà la guerra amb França, el terç irlandès operava a Flandes, i els agents de Lluís XIII els temptaren a canviar de bàndol. Els serveis d'intel·ligència espanyols van detectar les converses i la diplomàcia de Madrid s'apressà a contrarrestar les propostes gal·les amb un viu

48. Alguns soldats espanyols, esmaperduts, que vivien a l'illa provinents de l'enfonsament de l'*Armada Invencible*, van se acollits i protegits per Tyrone i lluitaven amb ell feia anys (BALLESTER Y SASTRE, EUSEBIO: «Irlandeses en la historia de España, de Francia, de las dos Sicilias, de Austria, de Rusia». *Hidalguía*, (I) 219 (marzo-abril 1990) 261-288; i (II) 223 (noviembre-diciembre 1990) 837-886, p. 265 (I)). De fet, Felip II havia escrit a Tyron promentent-li el seu suport, almenys des de mitjan 1596. PARKER, GEOFFREY: *La gran estrategia de Felipe II*. Madrid: Alianza Editorial, 1998, p. 113.

49. Manaven uns 10.000 homes, sense armes ni canons. Els espanyols els instruïren en l'ús del mosquet i els proporcionaren gran quantitat d'armes de foc, a més de 3.500 soldats que aportaren més tard (1601). Amb els espanyols, els illencs guanyaren als anglesos a Clontibret i a Yellow Ford (1598), amb incursions que arribaren fins a Dublín. Per derrotar-los, Mountjoy va haver d'emprar una hàbil estratègia de desgastament. G. PARKER: *La Revolución militar...*, p. 56. Sembla que la derrota de Kinsale va ser deguda a l'imperícia del cap espanyol, cosa que provocà que Huc Roe O'Donnell es traslladés a la Cort castellana a queixar-se'n davant Felip III. O'Donnell morí emmetzinat a Simancas poc després. *Enciclopedia...* Espasa, t. XXXIX, p. 718-719. Es va culpar un agent anglès de nom Blake. E. BALLESTER: «Irlandeses...», p. 266 (I). Una bona visió global de la història dels irlandesos es pot consultar a MOODY, T.W.; MARTIN, F.X.; BYRNE, F.J. (ed.): *A New History of Ireland*. IX vols. Oxford: Oxford at the Clarendon Press, 1991, vol. III, p. 134 i ss.

50. Els O'Neill, s'escamparen arreu d'Espanya i d'Itàlia i, més tard, passaren als Estats Units, on són abundants els seus descendents. Per copsar la proporció del fenomen només cal cercar «O'Neill» en algun potent recercador d'internet. Les webs que hi ha al ciberespai amb aquest cognom són milers, i molts (almenys els primers en els que s'entra) es diuen família d'aquest llinatge reial irlandès. Segons el catedràtic d'Història Declan Downey, en el si d'una de les famílies irlandeses que van exilar-se a Espanya el 1602, va néixer William Lamport, el celeberrim «Zorro», interpretat no fa pas gaire, a la gran pantalla, per Antonio Banderas. «El "Zorro", ¿Irlandés o espanyol?». *Diari de Tarragona*, núm. 4.205 (diumenge, 31.01.1999) 41.

51. Així consta en un informe emès per la *Junta Grande* el 14 d'agost de 1640, en la qual es tractava del fet que quan el terç irlandès va ser cridat de Flandes l'any 1638, els seus membres no van tenir temps de demanar certificacions dels serveis prestats i la burocràcia castellana els vetava l'obtenció dels privilegis de què gaudien els militars espanyols i que se'ls havien promès: «*pues no es gente nueva, aviendo mas de quarenta años que el tercio esta en pie*». AGS, Guerra y Marina, llig. 1.335.

52. Tyrone recomanava al nebot dient que «*sus Padres y los de su sangre tienen muchos ser(vicio)s, por ser de los principales de Ultonia y que más asistieron en las guerras, y tuvieron mayores poderes, y aver su padre traído una compañía a su costa al ser(vicio) de VMgd. en Flandes a donde murió y dejó este hijo solam(en)te, y es sobrino mio...*». AGS, Guerra y Marina, llig. 1.335.

53. AGS, Guerra y Marina, llig. 1.335.

54. Ben entrada la guerra dels Segadors, l'ambaixador de Felip IV a Londres demanava permís per reclutar irlandesos i el Parlament el concedia sota tres condicions: 1) que fos per tres anys, 2) que formessin un terç a banda i amb oficialitat irlandesa, i, 3) que fossin emprats únicament a la guerra de Catalunya. LOOMIE, ALBERT J.: «Alonso de Cárdenas and the Long Parliament 1640-1648». *The English Historical Review*, XCVII, núm. 383 (April 1982) 289-307, p. 297-298.

interès per mantenir aquests soldats sota les seves banderes⁵⁵. El 1638 el terç és cridat urgentment a Espanya⁵⁶, i participa a Fuenterrabía i a Salses, ontindran un paper destacat a la batalla del Dia de Difunts. Els fets de la revolta catalana els van sorprendre a la ciutat de Girona, on el comissari Domingo Guerris encarregat d'allotjar-los explicava «*quando sucedieron los primeros motines en la ciudad de Girona se hallava alojando el 3º R(egimiento?) del Conde Torconel M(aest)re de Campo de los irlandeses donde corrieron grande peligro de sus vidas asta que se juntaron con los demas tercios...*»⁵⁷. El terç serví, a continuació, a la guerra dels Segadors, allà on més falta feia⁵⁸, tot i que en els allotjaments, no es mostraven tant mansuets com els valons⁵⁹. Van pendre part a la batalla de Montjuïc, i Tyrone va morir en una acció prop de Castelldefels, d'un tret de mosquet al pit⁶⁰.

L'entrellat dels O'Neill segueix amb un Daniel O'Neill (1612-1664) que es convertí a l'anglicanisme i milità amb els anglesos; un altre Huc O'Neill, fet presoner pels anglesos i alliberat gràcies a les gestions de l'ambaixador espanyol, i que morí a Espanya el 1660; i, sobretot, el que va succeir com a cap del clan, Owen Roe O'Neill (1582-1649), nebot del segon comte de Tyrone. Aquest, havia lluitat a Flandes des de 1603 i el 1606 ja era capità. Va participar a la guerra contra França defensant Arràs (1640) i, més tard, tornà a Irlanda i comandà els rebels de l'Ulster, guanyant als anglesos a la batalla de Bemburb (1646), però morí poc després⁶¹.

Els irlandesos van seguir servint els reis espanyols després de la guerra dels Segadors. Entre 1660-1663 van servir a Flandes cognoms com O'Mulryan o O'Ryan⁶². Les famílies descendents d'aquests irlandesos no van deixar de proporcionar il·lustres vassalls als exèrcits catòlics dels Habsburg, tant austríacs com espanyols, i després als Borbons, distingint-se en totes les guerres al llarg dels segles XVIII, XIX i fins la Guerra Civil Espanyola. Deixant-nos-en un bon grapat (Lazy, O'Connor, O'Mahony...), passàrem des d'Enric O'Donnell, capità general de Catalunya a la guerra del Francès, o el no menys famós Leopold O'Donnell, capità general, heroi de la guerra d'Àfrica i president del consell de ministres d'Isabel II, fins als Kindelán de l'exèrcit franquista⁶³.

Curiosament, a Flandes també es trobaven soldats anglesos lluitant a l'exèrcit del Cardenal-Infant, com hem pogut apreciar per la relació de 1637. Es tractava d'un nombre

55. AGS, Estado-K, llig. 1.417.

56. AGS, Guerra y Marina, llig. 1.335. Els jesuïtes estimaven que els havien importat de Flandes per que participessin en una nova empresa sobre Leucata que se projectava o qui sap si per a una expedició de socor al Brasil. Això era a mitjan març de 1638. Sembla que desembarcaren a la península l'abril, al port d'A Corunya, duts per la flota de Lope de Hoces. Ern 1.400 homes, «gente vieja». *Cartas de algunos PP de la Compañía de Jesús...*, II, p. 347 i 395.

57. ACA, Consell d'Aragó, llig. 290.

58. «Al Consejo pareció representar a Vmd. que este tercio bino de flandes el año 1638, y corren tres campañas las que á que sirven en España...». AGS, Guerra y Marina, llig. 1.335. El terç va ser emprat per socórrer Tortosa l'octubre de 1640, quan la ciutat havia reprimat la revolta i la Diputació feia el possible per atraure-la a la seva causa. El terç es composava d'uns 600 irlandesos i eren a Montalban; Torrecuso escriví als procuradors tortosins el 5 d'octubre assegurant-los que abans de 6 o 8 dies els tindrien allí. La idea era baixar-los a Xàtiva i passar per Benifaçà. El 12 del mateix mes, ja no eren tan necessaris a Tortosa i Torrecuso els destina a Casp; el 20 són allotjats a Ulldecona, i són més de 800. Marquès de Torrecuso als procuradors de Tortosa, Alcanyis-Tortosa, 5-10-1640; Juan de Torre als procuradors de Tortosa, Penyaranda - Tortosa, 12-10-1640; Antoni Sentis als procuradors de Tortosa, Alcanyis-Tortosa, 20-10-1640. Arxiu Històric Comarcal de les Terres de l'Ebre (=AHCTE), Correspondència, núm. 22, 1640-1641. També en dona diverses notícies F.M. DE MELO: *Historia de los movimientos...*, p. 117, 164, 168, etc.

59. El terç de Tyrone entrà a Ulldecona la nit del 27 d'octubre de 1640 «que según se dize hazen algunas libertades...». Aquella mateixa nit, «han hecho algunas vezaciones en el lugar, señaladamente al lado de mi casa an querido derribar las puertas, y yo los he desviado dándoles vino por las ventanas...». apuntava el filipista Joan Baptista Giner Martorell en una carta als procuradors tortosins demanant protecció i immunitat respecte d'aquells bretols. AHCTE, Correspondència, núm. 22 (1640-1641).

60. «Murió de un mosquetazo por los pechos el Tiron, ilustrissimo irlandés y firmisimo católico, soldado de larga experiencia...». F.M. DE MELO: *Historia de los movimientos...*, p. 229.

61. *Enciclopedia...*, Espasa, t. XXXIX, p. 1.267. A Internet es pot trobar molta informació sobre aquest personatge. Per exemple a: <http://www.cavannet.ie/history/people/owen-roe.htm> (01-01-1998). Un llibre molt complet sobre tot el llinatge dels O'Neill, fet per un descendent (O'NEILL, DESMOND: *The Ancient and Royal Family of O'Neill*. Omeath (Ireland): l'autor, 1996), es ven per compra electrònica a la web: <http://www.oneill.ie/html/pre118.htm>.

62. A l'AGS, hi ha documentades lleves irlandeses entre 1695-1696, per exemple (Guerra y Marina, llig. 3.970). Agraïm aquesta dada a la companya Carmen Martínez, burgalesa que també aprofità les vacances d'estiu per visitar Simancas.

63. Un bon decàleg es pot trobar a l'*Enciclopedia...*, Espasa, t. XXXIX, p. 719, i, sobretot, a l'article d'E.BALLESTER: «Irlandeses...» (I) i (II). A nivell local, també hi ha hagut alguna monografia que s'ha ocupat d'algun llinatge de militars irlandesos establerts a Catalunya, com, per exemple, els O'Callaghan de Benissanet, que lluitaren a la guerra de Successió i a les Carlinades. VINAIXA I MIRÓ, RAMON: *Els O'Callaghan de Benissanet. Una família noble irlandesa del segle XVIII*. Tarragona: Publicacions «Paratge Tarragoní», núm. 5, 1992.

indeterminat de soldats d'infanteria, més 800 cavalls, comandats per un enigmàtic Tresham i allotjats a Vankeloo. Creiem que podien ser uns 2.000, i que es devia tractar dels veterans a que hem fet referència anteriorment (els que el 1638 el Cardenal-Infant va repatriar cap a Anglaterra a petició del monarca britànic que els necessitava per fer front als escocesos revoltats). No ens ha de sorprendre trobar-ne igualment a l'exèrcit holandès que assetjava Breda i que el mateix agost de 1637 rebutjava una irada sortida dels assetjats, a través de «le Comte de Salins avec les Anglois...»⁶⁴.

Els eslaus: cosacs, croates i polonesos

Eren reclutats en els confins orientals de l'Imperi pels Habsburg austríacs. En tenim unes poques notícies esparses suficients per indicar-nos que van militar als exèrcits de Felip IV a Flandes i en la campanya de França de 1635.

Les fonts de l'època no deixen de constatar les bàrbares maneres que empraven a les poblacions on s'allotjaven. No semblaven molestar-se a distingir amigues d'enemigues. A mitjan març de 1635 l'Emperador va fer passar uns 12.000 cosacs a l'Estat de Hesse, «*han asolado y quemado toda aquella tierra...*». Encetada la campanya, van entrar a França agrupats amb la cavalleria del duc de Lorena i van calcinar nombroses poblacions⁶⁵.

L'allotjament de tropes poloneses resultava igualment traumàtic:

«El rey de España levantó a su costa 10.000 polacos; hicieron de paso por aqui (Alemania) mil insultos, acometiendo villas y lugares, como si fueran enemigas, dieron saco en las que entraron y abrasaron dos. Cada día les habían de dar 80 bueyes y 1.600 cántaros de vino, y 2.000 de cerveza y 200 de aguardiente, y pan sin tasa»⁶⁶.

Amb tot, els més pintorescs i també els més temibles dels mercenaris, eren els croates. El que hom diu d'ells supera comentaris dedicats a qualsevol altra tropa.

Ben entrat el s. XVII ens apareixen integrats en la vida cerimonial de l'Imperi. A les seves memòries, Diego Duque constata com el 1631, un grup de croates va assistir a les noces de l'Emperador i va participar en jocs bèl·lics, juntament amb carintins, hongars, dàlmates i polonesos. El mateix autor destaca la seva participació a la batalla de Lützen contra els suecs (1632)⁶⁷. Un altre testimoni d'excepció, Estebanillo González, els tornava a veure a Nordlingen (1634), perseguint els suecs derrotats⁶⁸; i en la literatura de l'època es comptava amb ells quan calia relatar una existència atzarosa d'allò més, com va ser la portada per Simplicissimus, qui abans de ser soldat havia participat en una campanya amb ells, i l'havien ensenyat a rentar, a cuinar i a fer pa⁶⁹.

Poc abans d'esclatar la guerra amb França, ja operaven a la frontera de Flandes interceptant correus francesos⁷⁰. Sembla que entraren de ple en el conflicte l'estiu següent, quan Piccolomini en portava alguns a l'exèrcit que va socórrer el setge d'Anvers «*y entre ellos 4.000 croatos, que son otros tantos demonios...*»⁷¹.

Aquest comentari ja traspua una barreja d'admiració i de respecte per aquests soldats que no podien atuar-se amb vestimentes gaire més dignes que unes vils mantes i pantalons fets amb vedella⁷², però que es mostraven «àgiles y animosos, armados con unos alfanjes que cortan cadenas de hierro». Els qui seguïen la causa dels Habsburg estaven contents de tenir-

64. *Gazette...*, 1637, núm. 143, p. 577.

65. *Cartas de algunos PP. de la Compañía de Jesús...*, I, p. 149 i 190.

66. *Cartas de algunos PP. de la Compañía de Jesús...*, I, p. 412.

67. *Memorias de D. Diego Duque de Estrada...*, p. 406, 417 i 418.

68. *Vida de Estebanillo González...*, I, p. 315, n. 123.

69. GRIMMELSHAUSEN, H.J.CH. von: *Simplicius Simplicissimus*. Edició de Manuel José González, Madrid: Cátedra, 1986, p. 208 i 211.

70. AGS, Estado K, llig. 1.417. L'informe es referia concretament als «*croatos de la liga católica...*», i era de 4 de febrer de 1635.

71. *Cartas de algunos PP. de la Compañía de Jesús...*, I, p. 212.

72. Així vestia Simplicissimus, de pena, amb uns «*estrechos pantalones croatos de ternera...*». H.J.CH.GRIMMELSHAUSEN: *Simplicius...*, p. 198.

los de la seva banda, «*Son estos catolicísimos; su tierra es entre Hungría y Macedonia, confinando con los turcos, y pelean de buenísima gana con los herejes...*»⁷³.

El setembre de 1636, envàiren la Picardia amb el Cardenal-Infant, i van arribar a endinsar-se tant com era trepitjar un indret a tres quarts de llegua de París, on no feia dos dies havia estat Lluís XIII⁷⁴. El 1637 en trobem a Hesse, on el seu comportament no era gaire diferent del dels cosacs o polonesos, a Merzelsheim i a Damvilliers, sota comandament d'Andrea Cantelmo. També havien estat al Franc Comtat, i sobretot a Constança i Ubelinge, on la població es va negar a pagar la contribució perquè tenien que suportar l'allotjament d'aquestes tropes, «qui fant un si grand ravege per tous, que personne n'on oze sortir...». A Hesse s'hi concentraven fins a 18 regiments croates, preparats per atacar Erfort⁷⁵. Al començament de la campanya de 1638, 400 croates entraren al ducat de Borgonya «*talando y quemando cuanto haya en el camino...*» i fent tant de mal com podien⁷⁶. La cavalleria francesa els podia haver desbaratat l'abril d'aquell any, i el 1641, ja no els anava gens bé, car els feren fugir de Bassée (Flandes), i els derrotaren a Hesdin i a Greussen, prop d'Erfort⁷⁷.

A l'igual que irlandesos i escocesos, també els croates es repartiren en els exèrcits europeus. El novembre de 1636 un grup selecte de croates formava part de la guàrdia reial de França⁷⁸.

Als croates contractats per l'Imperi els comandava primerament el general Isolani, de qui en tenim algunes referències, a més de confirmar-nos Diego Duque, que era ell el general dels croates a Lützen. A partir del maig de 1637, les fonts anomenen altres caps: Gléen i el comte Schwarzenberg. Gléen tenia el seu quarter militar a Hesse (maig de 1637) on manava sobre uns 15.000 homes, dels quals només 2.500 eren croates⁷⁹. Schwarzenberg havia reclutat 3.000 croates «*sur les frontières de Dalmatie...*» i «*sur les frontières de Croatie, son sur les bords du Danube...*», amb els que va creuar la Silèsia i la Pomerània el maig de 1637⁸⁰. El coronel croata amb el que serví Simplicissimus era Corpes, a qui les fonts ens el situen, efectivament, allotjat a Hohafeld, l'abril de 1637⁸¹. L'octubre de 1641 ens apareix un tal Ludovic, general dels croates d'arrop de Colònia, el febrer de 1642 als que operaven prop de Brunswick els conduïa el coronel Fedüari, i els allotjats prop d'Erfort, el coronel Beigot⁸², etc.

Dels polonesos als portuguesos i dels irlandesos als croates, Felip IV aplegà sota les seves banderes militars nacions d'una punta d'Europa a una altra, que van combatre sou per la seva causa.

En aquest parell i mig de línies es pot resumir tot allò exposat, ja que únicament ens guiava el desig d'assenyalar el fenomen dels soldats expatriats voluntàriament, i encara, a base d'unes poques notícies esparses, sense més pretensions. La historiografia europea està, segurament, curulla d'una bibliografia capaç d'aprofundir en un tema i en una anàlisi, de la qual nosaltres ens hem conformat, aquí, de perfilar-ne el canyamàs.

73. *Cartas de algunos PP. de la Compañía de Jesús...*, I, p. 412-413. Aquestes lloances venien a tomb d'una anècdota en la qual explicaven com es van enfrontar 15 croates amb 15 francesos en un desafiament en camp obert, i com els croats els van fer ràpidament a troços i van passejar les testes dels seus enemics lligades a les cues dels cavalls. No tenien, doncs, contemplacions.

74. Des del novembre de 1635 ja venien operant a la Picardia, de tant en tant, sempre sota les ordres del Cardenal-Infant. *Cartas de algunos PP. de la Compañía de Jesús...*, I, p. 338 i 487.

75. «*Les Croates son encore sur les frontières de Hesse, où ils achèvent de ruiner entièrement ce país-la...*». *Gazette...*, 1637, núm. 19, p. 317 (18 de juny de 1637). També, les núm. 43, p. 174, núm. 99, p. 397, núm. 164, p. 606 i núm. 168, p. 683. Al Franc Comtat hi oren petites partides, vers el març de 1637. *Gazette...*, 1637, núm. 58, p. 233. Constança: *Gazette...*, 1637, núm. 38, p. 154 (23 de febrer de 1637), i núm. 51, p. 211.

76. *Cartas de algunos PP. de la Compañía de Jesús...*, II, p. 341.

77. *Gazette...*, 1641, núm. 129, p. 734-756 i núm. 135, p. 791-793, 1642, núm. 58, p. 392; *Cartas de algunos PP. de la Compañía de Jesús...*, II, p. 387-388.

78. I eren derrotats per Werth. *Cartas de algunos PP. de la Compañía de Jesús...*, I, p. 532.

79. *Gazette...*, núm. 84, p. 340; núm. 91, p. 366. Les cròniques són confoses en aquest punt i solen contradir-se; el 17 de juny de 1637, en aquest campament de Wiszhausen, Gléen hi tenia 11 regiments croates, quatre dels quals eren d'infanteria, a més de 300 dragons. Guillem de Hesse s'hi enfrontava per acabar d'expulsar-los. *Gazette...*, núm. 87, p. 349.

80. *Gazette...*, 1637, núm. 79, p. 319-320; núm. 89, p. 358; núm. 91, p. 367.

81. H.J.CH. GRIMMELSHAUSEN: *Simplicius...*, p. 211; *Gazette...*, núm. 69, p. 280.

82. *Gazette...*, 1641, núm. 135, p. 792-793; 1642, núm. 37, p. 239 i núm. 58, p. 392.